

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
ในพื้นที่เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล
สุจิตราภรณ์ จุสปาโล

**The Eco- tourism Management through the Community based
participation on Sa-rai Islands, Satun Province**
Sujitraporn Jussapalo

คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

Faculty of Business Administration, Hatyai University

*Corresponding author. E-mail address: sujitra@hu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล โดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การประชุมระดมความคิดเห็นจากเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำชุมชน และประชาชนในท้องถิ่น ข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารต่างๆ ผลการศึกษา พบว่า โปรแกรมการท่องเที่ยวสำเร็จรูปที่เหมาะสมกับชุมชน เพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิต ความพอเพียงของชาวบ้าน ร่วมกิจกรรมรักษาสันติภาพสิ่งแวดล้อม เช่น เดินชมปะการัง สัมผัสสัตว์หลากหลายชนิด การเลี้ยงสาหร่ายพวงมณี ปลูกหญ้าทะเลอาหารพะยูน ปล่อยพันธุ์ปูม้าไข่ สร้างบ้านปลาการ์ตูน ปลูกปะการังเขากวาง เป็นต้น และพักโฮมสเตย์ชุมชน ระยะเวลา 2 วัน 1 คืน และรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยได้กำหนดโครงสร้างการบริหารและบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ เพื่อเอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน และสร้างรายได้จากอาชีพเสริม เรื่องการท่องเที่ยว โดยนำร่องที่ชุมชนบ้านบากันใหญ่ หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
โปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

Abstract

The study aims to create the eco-tourism package and the models of eco-tourism management through the community based participation on Sa-rai Island, Satun Province. The primary sources of data were collected from interviews, focus groups, brainstorming of local administrators, local leaders, and local people while the secondary ones were gathered from documents. It was revealed that the appropriate model of eco-tourism management should integrate the learning of sufficiency living styles of the locals, staying at local home stay for 2 days and one night and activities involving world and environment saving such as experiencing corals and a variety of animals, culturing Phom Nang algae, growing sea grass for dugongs, freeing blue crabs, creating habitats for coral fish. The model of eco-tourism management also determines the structure of administration and roles of committees to facilitate the tourism of the community and to create extra incomes for the locals. This model was pioneered at Ban Ba Gun Moo 2, Sa-rai Island, Satun.

Keywords: Eco-Tourism, Sa-rai Islands, Satun, Community based participation,
Eco-Tourism package

บทนำ

ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้กลายมาเป็นธุรกิจที่เจริญเติบโตรวดเร็วที่สุดในแวดวงของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว สำหรับประเทศไทย ซึ่งเป็นประเทศที่มีนักท่องเที่ยวนิยมเดินทางมาเป็นจำนวนมากในแต่ละปี การเตรียมพร้อมสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทยจึงเป็นเรื่องสำคัญ กล่าวคือ ต้องมีการพิจารณาองค์ประกอบอย่างรอบด้านทั้งด้านแหล่งท่องเที่ยว มัคคุเทศก์ การจัดหาเที่ยว ที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวรวมทั้งตัวนักท่องเที่ยวที่ต้องสร้างให้เกิดความรับผิดชอบ และประชาชนท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติแผนแรกของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2519 ได้มีการกล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้ควบคู่ไปกับการสนุกเพลิดเพลินในการเดินทางไปท่องเที่ยว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2539; 2544)

จากการสัมมนาระดับนานาชาติ เรื่อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการอนุรักษ์ป่าและการพัฒนาชุมชนที่จัดขึ้น ณ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อเดือนมกราคม 2540 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้รับการนิยามความหมายว่าเป็นการท่องเที่ยวไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ทำความเข้าใจกับพัฒนาการทางวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศ และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจเพื่อให้ชาวบ้านในท้องถิ่นได้รับประโยชน์โดยตรงจากการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม ในการจัดสัมมนาครั้งนั้น Gail Nash นักวิจัยจากสมาคมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (The Ecotourism Society) ได้นำเสนอหลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ ดังนี้ คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องหลีกเลี่ยงการสร้างผลกระทบทางด้านลบที่จะก่อให้เกิดความเสียหายหรือการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของพื้นที่ท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยว ให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและวัฒนธรรม รายได้จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องนำไปสู่การอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและการจัดการเขตอนุรักษ์ชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงจะต้องเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเน้นความสำคัญของการวางแผน และการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเน้นการสร้างหลักประกันว่า จำนวนนักท่องเที่ยวจะต้องอยู่ภายในขอบเขตของศักยภาพในการรองรับตามธรรมชาติของระบบนิเวศท้องถิ่น รายได้ส่วนใหญ่จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องตกอยู่กับประเทศผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้เอง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเน้นการใช้ผลิตภัณฑ์และบริการของท้องถิ่นเป็นสำคัญ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องให้ความสำคัญกับการใช้จากโครงสร้างพื้นฐานที่ได้รับการพัฒนาขึ้นบนฐานคิด ซึ่งเน้นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ลดการใช้น้ำมันเชื้อเพลิง ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นบ้านและต้องจัดการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อมของชุมชนอย่างแท้จริง (พรหมินทร์, 2544; ปิยะรัตน์, 2552)

อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ควรมีสูตรสำเร็จรูปแบบที่ตายตัว หรือนโยบายที่มีมาตรฐานเดียว หากแต่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรเป็นส่วนหนึ่งของทางเลือกในการพัฒนา และก่อให้เกิดกระบวนการ

เรียนรู้อย่างแท้จริง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน หรือในระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศชุดหนึ่งเพื่อแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาตนเอง รวมทั้งการจัดการ และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติแวดล้อมสำหรับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม บนฐานของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชน และความสมดุลของ สภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นสำคัญ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตพื้นที่จังหวัดสตูล โดยเฉพาะเกาะสาหร่ายซึ่งอยู่ห่างจากท่าเรือจะบิลัง อำเภอมือ จังหวัดสตูล ประมาณ 12 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางเพียง 15 นาที เป็นเกาะที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งหญ้าทะเลที่มากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ ชาวบ้านเรียกว่า เกาะยะระโดด และเกาะยะระโดตน้อย การเดินทางมาเที่ยวในพื้นที่เกาะสาหร่ายไม่เพียงแต่มาชมความทัศนียภาพที่สวยงามแปลกตาของ หาดทรายขาวละเอียด น้ำทะเลใสสะอาด และวิถีชีวิตของชาวพื้นเมืองที่เรียบง่าย นอกจากนี้ บรรยากาศบนเกาะสาหร่ายยังร่มรื่นด้วยดงมะพร้าวมากมาย ทำให้ชาวบ้านนำกะลามะพร้าว มาทำเป็นผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกขายให้นักท่องเที่ยวซื้อกลับไปเป็นของฝาก แต่เนื่องจากปัจจุบัน ยังไม่สามารถใช้พื้นที่ในเกาะสาหร่าย และเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังกล่าวได้อย่างเต็มที่ และเต็มศักยภาพ ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงทำให้คณะผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษา เรื่อง รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วม และความต้องการของประชาชนในชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ว่า ควรจะมีรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนอย่างไร และสามารถเชื่อมโยงไปสู่แหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่สำคัญของจังหวัด ทั้งในประเทศและต่างประเทศเพื่อจะได้ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล
2. เพื่อหารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในช่วงที่กระแสของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแพร่ขยายไปทั่วโลก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้จัดทำแผนพัฒนาและอนุรักษ์การท่องเที่ยว โดยจัดตั้งคณะทำงานเพื่อศึกษาเรื่อง Ecotourism ระยะแรก คณะทำงานมีมติใช้คำจำกัดความ Ecotourism ในความหมายภาษาไทยว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีความประสงค์ที่จะสื่อความหมายให้กับชาวไทยทุกระดับเข้าใจว่า รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น

เป็นรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อรักษาสีเขียว

World Tourism Organisation (1997) ได้ให้คำจำกัดความของ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและเป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับแหล่งธรรมชาติที่ยังไม่ถูกรบกวน โดยเป็นไปเพื่อความสนุกสนานและความชื่นชมต่อธรรมชาติ (รวมทั้งวัฒนธรรมในพื้นที่ธรรมชาติทั้งในอดีตและปัจจุบัน) โดยการท่องเที่ยวดังกล่าวต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การลดผลกระทบทางลบจากการท่องเที่ยว และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสภาพเศรษฐกิจสังคมของชุมชนท้องถิ่น

สมาคมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (The Ecotourism Society) ให้คำจำกัดความของ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งธรรมชาติ เพื่อเข้าใจในวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ธรรมชาติด้านสิ่งแวดล้อมด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในเอกลักษณ์ของระบบนิเวศ และเพิ่มโอกาสทางการผลิตในระบบเศรษฐกิจที่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ของคนในท้องถิ่น (Wood, et al., 1991)

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2539) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ โดยการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การท่องเที่ยวมีความมั่นคงยั่งยืนอยู่คู่สังคมมนุษย์และก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

จากการให้ความหมายและคำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมอย่างมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม โดยไม่ก่อให้เกิดการรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่มีวัตถุประสงค์อย่างมุ่งมั่นเพื่อชื่นชม ศึกษา เรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาตินั้น อีกทั้ง ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นด้วย

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544) ได้กำหนดองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ 4 ด้าน ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นลักษณะเฉพาะประการหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การมุ่งเน้นในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ เพื่อประสานการท่องเที่ยวกับความพอใจในการเรียนรู้และสัมผัสกับระบบนิเวศ อาจมีบางแห่งที่รวมเอาลักษณะวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตแบบธรรมชาติ หรือเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ไว้ โดยเฉพาะแม้ว่าจะมีความคาบเกี่ยวกันในพื้นที่ก็ตาม ในทำนองเดียวกัน การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ จึงไม่ใช่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งหมด ทั้งนี้ ต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการการท่องเที่ยวด้วย อาจเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับ

ธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นธรรมชาตินั้น อาจรวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ด้วย

2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและอัตลักษณ์ท้องถิ่น ซึ่งมีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรการจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกัน และกำจัดมลพิษและควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน เพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้ โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ความประทับใจ เพื่อสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องกับผู้เกี่ยวข้อง นักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวจึงเป็นการท่องเที่ยวด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นที่มีบทบาทในมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติตามแผน และร่วมได้รับประโยชน์อย่างเสมอภาค คอยติดตามตรวจสอบ รวมถึงร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น ทั้งการด้วยในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพท้องถิ่น ในที่นี้ เริ่มต้นจากระดับฐานราก คือ องค์กรชุมชนจนถึงการปกครองส่วนท้องถิ่น และอาจรวมไปถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

ทั้งนี้ หากการท่องเที่ยวใดมีองค์ประกอบที่สมบูรณ์ตามลักษณะดังกล่าวแล้ว จัดได้ว่า เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดข้อหนึ่งข้อใดไป ความสมบูรณ์จะลดน้อยลงจนอาจกลายเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นไป ลักษณะเฉพาะประการหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การมุ่งเน้นในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ เพื่อประสานการท่องเที่ยวกับความพอใจในการเรียนรู้ และสัมผัสกับระบบนิเวศมีความแตกต่างอย่างชัดเจนกับความสนใจประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการพัฒนาอารยธรรมของมนุษย์ในการเอาชนะธรรมชาติ (ที่รวมเอาลักษณะวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตแบบธรรมชาติ หรือเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ ไว้) จากลักษณะดังกล่าว มีสิ่งที่ควรทำความเข้าใจเพิ่มเติม ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่เน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว หรือไม่เน้นการส่งเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถทำได้ทั้งแบบกลุ่มใหญ่และกลุ่มเล็ก เพราะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่ได้ถูกจำกัดที่ขนาดของการท่องเที่ยว แต่จำกัดที่รูปแบบกิจกรรม และขนาดที่เหมาะสมกับพื้นที่

3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มีการจัดการที่ดี มีการรักษาสีเขียวอย่างมีประสิทธิภาพ มีการประสานความเข้าใจกับนักท่องเที่ยว และใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยว

4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ให้ความสำคัญในการศึกษาและสร้างจิตสำนึก มากกว่าการให้ความพึงพอใจอย่างไม่มีขอบเขตของนักท่องเที่ยวลักษณะต่างๆ เช่นนี้ ชี้ให้เห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) ที่หมายถึง รูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อรักษาสีงแวดล้อม เป็นการจัดการการท่องเที่ยวที่รักษาคุณภาพทั้งการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (Natural-based Tourism) และแหล่งวัฒนธรรม (Cultural-based Tourism) อันจะนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน (Community Based Eco-Tourism : CBE) เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ซึ่งกำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน ซึ่งชุมชนเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน (Neisenbaum & Gorka, 2001) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาให้คนในชุมชนเป็นหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยว ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและเป็นการสร้างศักยภาพของคนในท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับสินธุ์ สโรบล (2546) ที่นิยามการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า เป็นการท่องเที่ยวที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในการจัดการ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นวิธีการแบบหนึ่งที่มีศักยภาพนำไปสู่การดูแลรักษา และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้มีความสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ประการสำคัญ การท่องเที่ยวโดยชุมชน ยังเป็นกระบวนการและทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางของการท่องเที่ยว บนฐานคิดว่า ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากร และเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสม รวมทั้ง มีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนโดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ นอกเหนือจากนั้น กิจกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้การท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ เพลิดเพลิน มีความสุขและปลอดภัยจากการท่องเที่ยวหรืออันตราย โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะให้ความสำคัญต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นอย่างยิ่ง เพราะกิจกรรมต่างๆ นั้น จะเป็นสื่อกลางนำการท่องเที่ยวไปสู่เป้าหมายได้ กิจกรรมที่เหมาะสมจึงควรเป็นกิจกรรมที่เน้นการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการได้รับความเพลิดเพลิน ทั้งนี้ ต้องเป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบน้อยที่สุด หรือเป็นผลกระทบที่สามารถป้องกันได้หรือแก้ไขได้ (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2541) และเป็นกิจกรรมที่สร้างโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ใกล้ชิด และได้รับประสบการณ์ตรงจากธรรมชาติ และวิถีชีวิตท้องถิ่นเกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรท่องเที่ยว มีโอกาสที่จะสร้างงานและรายได้แก่คนท้องถิ่น

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา คือ หมู่ที่ 1, 2, 4, 5 ตำบลเกาะสาหร่าย อำเภอเมือง จังหวัดสตูล โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูล รวม 12 เดือน ระหว่างเดือนเมษายน พ.ศ. 2553 ถึงมีนาคม พ.ศ. 2554

วัสดุอุปกรณ์และวิธีการศึกษา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง : ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วย ผู้นำชุมชนพื้นที่ละ 10 คน ประชาชนในท้องถิ่นพื้นที่ 10 คน เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ จำนวน 5 คน นักท่องเที่ยวกลุ่มทดลอง จำนวน 30 คน

วิธีดำเนินการวิจัย : การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Community – Based Participatory Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มคิด วิเคราะห์ ปัญหา และหาแนวทางแก้ไข เพื่อการพัฒนาชุมชนของตนอย่างยั่งยืน ได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลและการดำเนินการวิจัยเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 การสร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล

1.1 สสำรวจสภาพชุมชน และสภาพการท่องเที่ยวของชุมชน รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง

1.2 การสนทนากลุ่ม เพื่อร่วมกันวางแผนการท่องเที่ยว กำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และจัดทำแผนที่การท่องเที่ยว

1.3 การสนทนากลุ่ม เพื่อร่วมกันวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหาและอุปสรรคเพื่อสร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล

1.4 ศึกษางานด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านบ่อเจ็ดลูก อำเภอละงู จังหวัดสตูล งานวิจัยดีเด่นระดับประเทศ (จาก สกว.) ปี พ.ศ. 2550 โดยคัดเลือกตัวแทน จำนวน 30 คน

1.5 สนทนากลุ่ม เพื่อสรุปข้อมูลจากการศึกษางานเพื่อร่วมกันสร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวและรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับชุมชน

ตอนที่ 2 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล

2.1 การสนทนากลุ่ม เพื่อสร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จัดทำเส้นทางการท่องเที่ยว และรายการนำเที่ยวที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

2.2 การสนทนากลุ่ม เพื่อกำหนดโครงสร้างการบริหารและบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ ฝ่ายต่าง ๆ เพื่อเอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

2.3 ทดลองนำเที่ยวกับนักท่องเที่ยวร่วมกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่

2.4 การสัมภาษณ์ผลจากการทดลองเที่ยวกับนักท่องเที่ยว

2.5 การสนทนากลุ่ม เพื่อสรุปผลการศึกษาโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

เครื่องมือในการวิจัย ครั้งนี้ประกอบด้วย

1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ความเป็นมาของชุมชน สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญที่พิกและกิจกรรมการท่องเที่ยว
2. แบบสนทนากลุ่ม เพื่อวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหาและอุปสรรค ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล
3. แบบสนทนากลุ่ม เพื่อจัดทำเส้นทางการท่องเที่ยว และรายการนำเที่ยวที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน
4. แบบสนทนากลุ่ม เพื่อออกแบบโครงสร้างการบริหารและบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการการท่องเที่ยวโดยชุมชน
5. แบบสัมภาษณ์ นักท่องเที่ยวทดลองเกี่ยวกับความคาดหวัง ความพึงพอใจ ต่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล : ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่ได้ผู้วิจัยนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา เรียบเรียงและนำเสนอตามข้อเท็จจริง

ผลการศึกษา

การนำเสนอผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 การสร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล

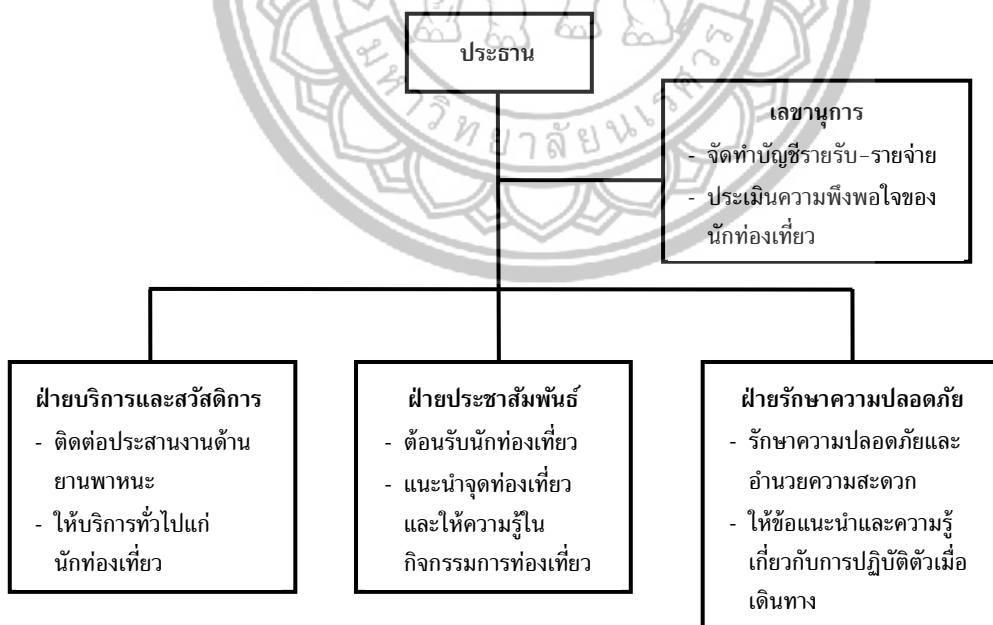
จากการศึกษาสภาพบริบทของชุมชนในพื้นที่เกาะสาหร่าย ร่วมกันวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหา และอุปสรรคในการท่องเที่ยวที่ผ่านมา ได้ข้อสรุปว่า โปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนที่เป็นชาวประมง เน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรให้อยู่คู่กับชุมชน และการท่องเที่ยวเป็นเพียงรายได้เสริมของชุมชน โดยนำร่องที่บ้านบากันใหญ่ หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล ระยะเวลา 2 วัน 1 คืน คิดค่าบริการ คนละ 600 บาท โดยรวมค่าเรือไปและกลับ อาหาร 3 มื้อ และพักโฮมสเตย์ชุมชน (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 โปรแกรมการท่องเที่ยวสำเร็จรูป

โปรแกรมการท่องเที่ยว 2 วัน 1 คืน	
ร่วมเรียนรู้วิถีชีวิตบนความพอเพียง ร่วมกิจกรรมรักษาสันติภาพสิ่งแวดล้อม ชมฟาร์มปศุสัตว์ พักโฮมสเตย์ชุมชน (ค่าบริการ คนละ 600 บาท โดยรวมค่าเรือไปและกลับ อาหารทะเล 3 มื้อ)	
วันแรก	
10.00 น.	ลงเรือ ณ ท่าเทียบเรือบ้านทุ่งรีน อำเภอท่าแพ จังหวัดสตูล
11.00 น.	ถึงท่าเทียบเรือบ้านบากันใหญ่ ตำบลเกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล
11.30 น.	รับประทานอาหารกลางวัน (อาหารทะเลและสด ๆ จากธรรมชาติ)
14.00 น.	เที่ยวรอบเกาะตามอรัญชัยโดยการปั่นจักรยาน หรือนั่งสามล้อ ชมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ แบบพอเพียงของชาวบ้านบนเกาะกลางทะเลอันดามัน เลือกทำกิจกรรมตามความชอบ เช่น • เดินชมปะการัง สัมผัสสัตว์หลากหลายชนิด ใกล้ชิดหินลูกช้าง • หาหอยแครง ปูไข่ รังไข่ปูนางกวัก ได้เริ่มต้นล่าปูยักษ์ • ชมวิถีการทำปู ตูปลิงทะเล การเลี้ยงสาหร่ายพรรณนาง หอยแครงมันพันธุ์ระดูเตา • ร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ เช่น ปลูกหญ้าทะเลอาหารพะยูน ปล่อยพันธุ์ปูม้าไข่ ปลูกปะการังเขากวาง สร้างบ้านปลาการ์ตูน • ชมวิถีชีวิตการทำมาหากินแบบเรียบง่ายของชาวบ้าน
18.00 น.	กลับที่พักปฏิบัติภารกิจส่วนตัว
19.00 น.	รับประทานอาหารมื้อค่ำสุดแสนพิเศษ ร่วมพูดคุยฟังการเล่าประวัติชุมชน โดยอหามั่มและปราชญ์ชาวบ้าน
วันที่สอง	
07.30 น.	รับประทานอาหารเช้า • ร่วมกิจกรรมทำประมงกับชาวบ้าน • ชมฟาร์มปศุสัตว์ สวนเกษตรแบบผสมผสาน • ทำกิจกรรมรักษาสันติภาพสิ่งแวดล้อม และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
10.00 น.	เตรียมสัมภาระเดินทางกลับจากบ้านบากันใหญ่
11.00 น.	ถึงท่าเทียบเรือบ้านทุ่งรีน อำเภอท่าแพ จังหวัดสตูล โดยสวัสดิภาพ
สนใจติดต่อ	
ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงแบบพึ่งพาตนเองตามแนวพระราชดำริส่วนที่ 3	
วิสาหกิจชุมชน หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล โทรศัพท์ 089-6597194 หรือ 081-5419448	

ตอนที่ 2 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล

ผลจากการสร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่
เกาะสาหร่าย อำเภอเมือง จังหวัดสตูล โดยที่ประชุมได้ร่วมกันกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศโดยชุมชน คำนึงถึงการกระจายรายได้สู่ชุมชนอย่างเป็นธรรม ซึ่งได้กำหนดโครงสร้างการบริหาร
และบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ โดยนำร่องที่บ้านบากันใหญ่ หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะสาหร่าย
จังหวัดสตูล (ภาพที่ 1) โดยมีประธานกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำหน้าที่กำกับดูแลบริหารจัดการ
งานต่าง ๆ ให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ และเป็นผู้ประสานงานหลักกับคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ โดย
ทำงานผ่านทางเลขานุการของกลุ่ม ส่วนฝ่ายประชาสัมพันธ์ ทำหน้าที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาถึง
ที่พักชุมชน โดยดูแลเรื่องการรับรอง การเข้าพักยังที่พักของชุมชน ดูแลการท่องเที่ยวตามโปรแกรม
การท่องเที่ยวที่กำหนดไว้ตาม ตารางที่ 1 ที่กล่าวมาข้างต้น ฝ่ายบริการและสวัสดิการ มีหน้าที่ติดต่อ
ประสานงานด้านยานพาหนะให้บริการทั่วไปแก่นักท่องเที่ยวที่ต้องการเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยว
ฝ่ายเลขานุการ มีหน้าที่จัดทำบัญชีรายรับและรายจ่าย รวมถึงสำรวจความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และ
ฝ่ายรักษาความปลอดภัย มีหน้าที่รักษาความปลอดภัยในขณะเดินทางทั้งทางเรือและทางบก อำนวยความ
สะดวกให้กับนักท่องเที่ยว จัดเตรียมอุปกรณ์ทางน้ำ เช่น ชูชีพ ห่วงยาง ให้ข้อแนะนำและความรู้เกี่ยวกับ
การปฏิบัติตัวเมื่อเดินทางถึงยังแหล่งท่องเที่ยว

รูปที่ 1 โครงสร้างการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มทดลอง ร้อยละ 90 มีความพึงพอใจต่อการให้บริการในพื้นที่ เนื่องจากการให้บริการมีความเป็นกันเอง และการมีไมตรีจิต ด้านสถานที่ท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว มีความพึงพอใจ ร้อยละ 87 เนื่องจากการจัดกิจกรรมในเส้นทางการท่องเที่ยว มีความหลากหลาย ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน และไม่เคยมีโอกาสดูแลร่วมกิจกรรมลักษณะนี้มาก่อน

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่า โปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล ที่ชุมชนต้องการ จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนที่เป็นชาวประมง เน้นการอนุรักษ์ทรัพยากร ให้อยู่คู่กับชุมชน ต้องไม่กระทบต่อขนบธรรมเนียมและประเพณี ระยะเวลา 2 วัน 1 คืน ซึ่งสามารถเดินทางท่องเที่ยวได้ทุกฤดูกาล สอดคล้องกับงานวิจัยของสินธุ์ สโรบล (2546) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางการท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ซึ่งตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากร การท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น ส่วนรูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะสาหร่าย จะต้องคำนึงถึงการกระจายรายได้สู่ชุมชนอย่างเป็นธรรม โดยได้กำหนดโครงสร้างการบริหารและบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ได้แก่ ฝ่ายบริการและสวัสดิการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และฝ่ายรักษาความปลอดภัย ซึ่งสอดคล้องกับยศ สันตสมบัติ (2547) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้องค์กรชุมชน มีบทบาทสำคัญในการวางแผนการท่องเที่ยว เพื่อสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการวางแผนงาน การจัดการทรัพยากรและการกระจายอำนาจ การตัดสินใจ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของโคจิลักษณ์ กมลศักดิ์วิกุล (2556) ที่รายงานว่าการจัดการท่องเที่ยวจะต้องสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และทุนทางสังคมของชุมชนที่เกิดจากกระบวนการคิดและวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน ผู้วิจัยขอเสนอแนะแนวทางเพื่อสร้างความพึงพอใจในคุณค่าเชิงการท่องเที่ยว คือ ควรพัฒนาบุคลากรที่รับผิดชอบในแต่ละฝ่ายให้เข้าใจแนวคิด เรื่อง การจัดการท่องเที่ยวและการบริการรวมถึงการต้อนรับ ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของสยามล ชัยรัตน์อุดมกุล (2549) และเดชา ไต้งสูงเนิน (2543) ที่กล่าวว่า ความพร้อมของคนในชุมชนจะเกิดขึ้นได้นั้น ต้องมีการจัดฝึกอบรมให้ความรู้และทักษะด้านการจัดการท่องเที่ยวแก่บุคคลที่เข้ามาดำเนินงาน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ คิด และวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน และสามารถจัดการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง นอกจากนั้น ชุมชนควรมีป้ายบอกเส้นทางท่องเที่ยวในแต่ละจุดเพื่อแนะนำสถานที่ในชุมชน ควรนำผลิตภัณฑ์ชุมชนมาบริการนักท่องเที่ยว พยายามสร้างหรือขยายเครือข่ายทางการท่องเที่ยวให้ครอบคลุมหมู่บ้านอื่นๆ ทั้งตำบลเกาะสาหร่าย ควรพัฒนาระบบการจัดการคุณภาพการบริการให้ได้มาตรฐาน และกำหนดมาตรการการจำกัดขยะของชุมชน รวมถึงดูแลเรื่องความสะอาดของชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.) โครงการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีและชุมชนฐานราก ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้บริหารมหาวิทยาลัยหาดใหญ่ นักวิจัยท้องถิ่น ได้แก่ คุณวินัส โกบปุเลา, คุณอับดุลรอเจด สันโต, คุณอดุลย์ ชนะบัณฑิต, คุณแทนน อีละงู, คุณทรงภูมิ ลูกหาวบ, คุณอาฉิ่น เส้นโต, คุณจำปา บังกาจู, คุณยูหนาทองสมัน ชาวบ้านชุมชนเกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล และแกนนำชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูก จังหวัดสตูล

เอกสารอ้างอิง

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2539). *อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2544). *แผนการปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- เดชา ไต๋สูงเนิน. (2543). *การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร: กรณีศึกษาบ้านม่วงคำ ตำบลโป่งแยง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ไม่ได้รับการตีพิมพ์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2539). มาช่วยกันส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กันเถิด. *จุลสารการท่องเที่ยว*, 15(1), 53-56.
- ปิยะรัตน์ ยุทธาจิต. (2552). การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขององค์การบริหารส่วนตำบลภูผาม่าน ท้องที่ตำบลภูผาม่านอำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น. *วารสารภูมิศาสตร์*, 32(1), 53-56.
- พรมมินทร์ พวงมาลา. (2544). *รูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืนบ้านแม่กำปองกิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ (รายงานผลการวิจัย)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2547). *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาองค์ความรู้ และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย.
- โศจิลักษณ์ กมลศักดิ์วิกุล. (2556). การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรทฤษฎีใหม่โดยชุมชนอำเภอเส้าไห้ จังหวัดสระบุรี. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, 1(1), 53-65.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. (2542). *รายงานขั้นสุดท้าย การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- สยามล ชัยรัตนอุดมกุล. (2549). การพัฒนาศักยภาพของคนในท้องถิ่นในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวตามลำนํ้าป่าสักของอำเภอเส้าไห้ให้เป็นระบบและยั่งยืน. *วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ*, (2549), 122-135.

สินธุ์ สโรบล. (2546). การท่องเที่ยวโดยชุมชน: แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

World Tourism Organization. (1997). *Tourism 2020 Vision*. Madrid: WTO.

Wood, M.E., Gatz, F., & Lindberg, K. (1991). The Ecotourism Society: An action agenda. In J. A. Kusler (Eds.). *Ecotourism and resource conservation*. (pp. 75-79). Madison, WI: Omnipress.

